



# JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi



ISSN:2459-1149

**Article Type**  
Research Article

**Received / Makale Geliş**  
16.12.2020

**Published / Yayımlanma**  
31.01.2021

 <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2285>

 **Dr. Öğr. Üyesi Emine YALUR**  
Beypkent Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Grafik Tasarımı Programı, İstanbul / TÜRKİYE

**Citation:** Yalur, E. (2021). Sokaktaki sanatın grafik tasarım bağlamında incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(65), 207-220.

## SOKAKTAKİ SANATIN GRAFİK TASARIM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

### ÖZET

Grafiti tanınır hale gelmek amacıyla duvarları etiketleyen yazarlar vasıtasıyla yayılarak zamanla sokağın görünümünü sanatsal yönden etkileyecek düzeye gelmiştir. Başkenti New York olarak bilinen grafiti break dans ve rap müzikle özdeşleşerek 90'lı yıllarda tüm dünyaya hızla yayılmıştır. Söz konusu yıllarda sanat ve tasarım okullarında eğitim görmüş sanatçıların da sokağa yönelmesi, duvar sanatının sokak sanatına dönüşümünü sağlamıştır. Özellikle imzalarda kullanılan sanatçıların her birinin kendine özgü tipografileri, illüstrasyonları, renkleri, geometrik biçimleri ve güçlü mesajlar içeren fikirleriyle sokak sanatı artık grafik tasarımla bağdaştırılabilir hale gelmiştir. Afiş, billboard, ambalaj gibi tasarımlar yapan sanatçılardan da duvar sanatına yönelenlerin olmasıyla sokak sanatının tasarımı ve estetik yapısı güçlenmiştir.

Tarihi açıdan, ilk iletişim aracı olan mağara resimleriyle birlikte kilise duvar ve tavan freskleri göz önünde bulundurulmadığında çok eski bir tarihi olmayan sokak sanatı dünyaya yayılma hızı ve görsel gelişimi açısından kısa sürede çok uzun yol kat etmiştir. Özellikle politik mesajlarla vandal olarak nitelendirilen grafiticilerden, büyük markalarla yüksek fiyatlara anlaşarak devasa binaları reklamlarla boyayan sokak sanatına dönüşüm oldukça etkili ve hızlıdır. Giydirme yapılabilecek bir binanın, sanatçısının kendisi veya ekibiyle birlikte özel boyalarla reklama dönüştürülmesi reklamın ve binanın özgün niteliğini arttırmakla birlikte reklamın etkisini de kuvvetlendirmiştir. Bu sebeple, bir reklamcı veya tasarımcı için biricik devasa kampanyaya dönüşebilecek bir duvar oldukça önemlidir.

**Anahtar Kelimeler:** Grafik Tasarımı, Sokak Sanatı, Grafiti, Mural.

## TRANSFORMATION FROM STATIC LOGO DESIGN TO DYNAMIC LOGO DESIGN

### ABSTRACT

Graffiti spread through the writers who label the walls in order to become recognizable, and over time, it has reached a level that will affect the appearance of the street in an artistic way. Graffiti, known as the capital of New York, spread rapidly all over the world in the '90s jointly with breakdance and rap music. In those years, artists who were educated in art and design schools turned to the street, provided transform of wall art into street art. Street art has become compatible with graphic design, especially with the unique typographies, illustrations, colors, geometric forms and ideas of each artist used in signatures. The design and aesthetic structure of street art have strengthened with the presence of artists who make designs such as posters, billboards and packaging, also turned to wall art.

In terms of history, when the cave paintings, which are the first communication tools, and the church wall and ceiling frescoes are not taken into consideration, the street art, which is recently featured, has come a long way in a short time in terms of its speed and visual development. The transformation from graffiti artists, who are described as vandal with political messages, to street art painting huge buildings with advertisements by negotiating high prices with big brands is remarkably effective and fast. The transformation of a building that can be coated into an advertisement with special paints with the artist herself or her team has increased the original quality of the advertisement and the building and strengthened the effect of the advertisement. For this reason, a wall that can turn into one huge campaign is quite important for an advertiser or designer.

**Keywords:** Graphic Design, Street Art, Graffiti, Mural.

## 1. GİRİŞ

Grafiti kelime olarak 1851'de ortaya çıkarılan Antik Pompei Kenti'ndeki duvar yazılarına verilen; İtalyanca çizmek, karalamak anlamlarına gelen graffito kelimesinin çoğul halidir (Çakır, 2015: 3). Otoritelerin iznini almadan yazılan yazı ve çizilen resimleri içeren grafiti, halkın kullanımına sunulan otobüslerin içlerine yazılan veya kazınan resim ve yazılardan sokak duvarlarına çizilen resimlere kadar bütün kişisel iletişim adımlarını kapsayan bir sanat olarak ele alınabilir (Ambrosse ve Harris, 2019: 96).

Sokak sanatı ise grafitinin geliştirilmesiyle ve grafiti aracılığıyla ortaya çıkan ve sokaktaki duvarlara yeni imgelerle bambaşka anlamlar kazandıran bir kavramdır. Sokak sanatı grafitiden aldığı gücü çeşitli araçlar kullanarak geliştirmiş ve duvara estetik bir görünüm katmayı başarmıştır.

Grafitinin aksine sokak sanatı biçim ve içerik olarak her türlü yoruma açık, araçları sprey boya ve markerla sınırlı kalmamış, boya tabancası (airbrush) ve sticker gibi eklemelerle zenginleşmiştir (Hughes, 2009: 7). Sokak sanatının bir başka önemli aracı ise 18. yüzyılda balya ve sandıkları işaretlemek için kullanılan pirinç şablonlar ve Viktorya döneminde ahşap kutu yüzeylerini vb. işaretlemek için kullanılan kağıt şablonlardan yola çıkılan stencil adıyla alınan ve sanatçının hızlı çalışmasını sağlayan kalıplardır (Heller ve Vienne, 2016: 130). Sokak sanatını grafitiden ayıran en önemli özellik ise duvardaki sanatla sınırlı kalmayıp enstalasyon, müzik, tiyatro gibi sokakta sergilenebilecek pek çok sanatı kapsamaktadır.

Sokak sanatından yola çıkılarak oluşturulan duvar resimleri zamanla gerilla pazarlama veya mural reklam isimleriyle kamusal alanda uygulanan resmi ve ticari bir reklam yapısına dönüşmüştür. Günümüzde pek çok sokak sanatçısı promosyon veya reklam kampanyaları için büyük markalar için çalışır ve duvarları boyar. Mural reklamların en önemli özelliği, etraftaki diğer reklam ve tabelalara oranla oldukça büyük ve çekici özellikleridir.

## 2. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı sanatçı, tasarımcı, illüstratör veya sokak sanatı ilgililerine tarihi bir çizelge oluşturarak farklı üsluplara sahip sanatçıları örneklerle bir araya toplamaktır. Sonuç olarak en çok izleyiciye ulaşan bir sanat disiplini olarak görülen sokak sanatının grafik tasarım ile ilişkisini araştırmak ve öncü sanatçıların eserlerine grafik tasarım ürünleri olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğini incelemektir.

Literatür tarama yöntemiyle yapılan bu çalışmada grafiti ve sokak sanatının ortaya çıkışına ve gelişimine geniş bir yer verilmiş, vandalizmden sanata dönüşüm açıklanmış ve çevrimiçi kaynaklar üzerinden ulaşılan öncü sanatçılara ve öne çıkan eserlerine yer verilmiştir. Bu eserler grafik tasarım bağlamında değerlendirilmiştir.

## 3. SOKAKTAKİ SANATA DAİR ZAMAN ÇİZELGESİ

Mağara duvarlarına sivri uçlu bir aletle kazılan veya bitki ve hayvanlardan çeşitli yollarla elde edilen boya ile yapılan resimler sanat tarihi açısından oldukça önemlidir. Bu resimler, ilk iletişim araçları olarak kabul edilir.

İnsanlar tarafından keşfedilen ilk iletişim aracı olan mağara resimlerinin en eskileri 1800'lü yıllarda İspanya'da keşfedilen ve toplamda eserlerin tamamlanmasının 20.000 yılı bulduğu düşünülen resimlerin neredeyse 35000 yıl öncesine yapıldığı bilinmektedir. Daha sonra yine İspanya'da keşfedilen Cueva de El Castillo mağarasında bulunan bazı basitçe el izi ve kırmızı küre şeklindeki resimlerin 40800 yıl öncesine uzadığı tahmin edilmektedir (Grzymkowski, 2017: 245-246).

9. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun muhafızları Viking'lerin İstanbul'a geldiğinde Ayasofya korkuluklarına bir asker tarafından kazındığı ortaya çıkan 'x was here' yazısı İstanbul'da grafitinin ortaya çıkan ilk örneği sayılabilir (Aral, 2018: 4; URL 8).

Rönesans dönemine gelindiğinde, özellikle kilise duvarlarında ve şapel tavanlarında karşılaşılan freskler, duvarların gerçek bir tuval gibi ele alınmasına olanak sağlayan önemli sanat eserleri olarak nitelendirilebilir. Büyük kiliseler özellikle zamanın öne çıkan sanatçıları tarafından boyanarak birer sanat eserine dönüştürülmüştür. Leonardo da Vinci ve Michelangelo Buonarroti, Giotto dahil pek çok sanatçı freskler üzerinde sanatını sergilemiştir.

Giotto, 1302 ve 1305 yılları arasında kuzey İtalya'da Padova'daki küçük bir kilisenin duvarlarını Meryem'in ve İsa'nın yaşamından öykülerle resimleyerek altlarına da kuzey katedrallerinin giriş bölümlerine yerleştirilen iyilik ve kötülük kişileştirmeleri (personification) boyamıştır (Gombrich, 2001: 134).

Özellikle da Vinci'nin Son Akşam Yemeği neredeyse 3 yıl (1495-1498) kadar zaman alması ve bir freskin duvar alçısının kurumadan uygulamayı gerektirmesi sebebiyle yeni deneysel uygulamalar

gerektirmiştir. Bu uygulama iki kat sıvanmış kuru zeminde tempera veya yağlı boya tekniğiyle gerçekleştirilse de daha da Vinci hayattayken deforme olmaya başlamış ve restorasyonlar gerektirmiştir (URL 13).

Tüm bu bahsedilen tarihlerden yüzyıllar sonra modern stilli grafitide bilinen ilk örnek ise eski Yunan Efes kentinde bulunmaktadır. Bir mozaik ve taş geçidinin yakınında yer alan grafitide ayak, kadın, kalp, para ve haç figürleri taşa kazınmıştır (Bkz. Şekil: 2.1). Bu çalışmanın günümüzdeki grafitiye örnek olduğu düşünülmektedir (Pashayeva, 2018: 18).

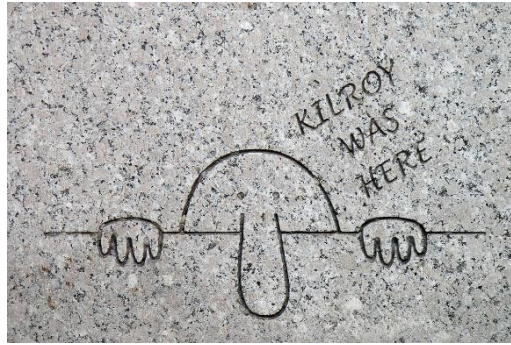
1920’li yıllara gelindiğinde ise Meksika’da devrimden sonra devlet Siqueiros, Diego Rivera ve Los tres grandes olarak bilinen José Clemente Orozco’nun önderlik ettiği bir hareketle başlayan duvar resimlemeleri Meksika sokak sanatının oluşmasına olanak sağlamıştır. Söz konusu sanatçılar duvarlara çizdiği resimlerle 1920’ler ve 1950’ler arasında Meksika kimliğini tanımlayan yeni bir üslup gelişmesini sağladılar (URL 2).

1924 yılında yayımlanan manifestodaki “Şövale resmini tanımıyoruz çünkü soylular içindir. Tüm çeşitleriyle anıtsal sanatı destekliyoruz çünkü kamuya aittir. Sanat artık herkes için ve eğitim amaçlı olmalıdır.” sözleriyle Rivera’nın “Anıtsal resim Meksika Muralizmiyle ilk kez tanrılara, krallara veya devlet başkanlarına odaklanmadı.” sözleri dikkate alındığında, oluşan Meksika Muralizminin asıl amacı olan kamuya erişmek amacıyla yine kamudan yani halktan kişilere sanatta yer verdiği söylenebilir (Clark, 2011: 49; URL 6).

Meksika devrimiyle duvarlara çizilen eserler uygulama ve amaç olarak irdelendiğinde günümüzdeki tanımıyla sokak sanatının veya muralin ilk örnekleri olarak gösterilebilir.

1930’lu yıllarda Orozco ve Rivera’nın Amerika’yı ziyaretleri, duvar sanatının Amerika’da da hızla yayılmasının ve halk sanatına dönüşmesinin yolunu açmıştır (Pashayeva, 2018: 19).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya’da pek çok yerde karşılaşılan “Kilroy was here” yazısının altında duvardan bakan bir görüntü zamanla Amerikalı silahlı kuvvetlerin maskotu haline gelmiştir. Kısa süre içerisinde Kilroy pek çok ülkede tanındı ve Hitler, Kilroy’un bir casus olduğunu düşünmeye başladı (McDonald, 2013: 79).



**Resim 1.** Kilroy Was Here, yaklaşık 1938. **Kaynak:** URL14.

Kilroy was here (Kilroy buradaydı)” yazısı altında, duvarın arkasına saklanmış sadece kafası, burnu ve elleri gözükken kel bir adam resmidir.

1951 yılında Edward Seymour icad ettiği aerosol sprey kutusunun patentini almıştır (URL 4). 1960’lı yılların başında Almanya’da Berlin Duvarının Doğu tarafındaki baskıları protesto amacıyla Batı tarafı protestan fakat renkli bir görüntüye bürünmüştür.

Amerikada ‘Corn Bread’ ve ‘Cool Earl’ adında iki genç isimlerini duyurmak için bombing (bombalama) yöntemini şehrin duvarlarına uygulamışlardır. New York’ta ise Taki 183 takma ismi de aynı dönemde sıklıkla duvarlarda görülürken New York Times muhabirinin de dikkatini çekti ve asıl adı Demetrius olan 183. Caddede oturan genç, sokakları işaretlemeye başladığında daha önce kimsenin bunu yaptığını görmediğini iddia etmiştir (URL 5; URL 1). Röportajın da yaygınlaşmasıyla grafitiler hızla levhalarda, telefon kabinlerinde, metroda ve pek çok kamusal alanda görülmüştür. Tag ismiyle anılan ve yazıyı yazanın takma ismini içeren bu grafitiler sanatçının adını yaymak ve o bölgede kimliğini ispatlamak amaçlı uygulanmaktaydı (Pashayeva, 2018: 20).



Resim 2. CornBread, 1967, Kaynak: URL15



Resim 2. Taki183 Röportaj Sayfası, Kaynak: URL16

1972 yılında ise ilk kez galerilerde grafiti sergilenmesinin yolunu açan United Graffiti Artists Hugo Martinez tarafından kuruldu ve 2000'li yıllarda Banksy gibi önemli grafiti sanatçıları eserlerini müzelerde açık arttırmayla uçuk fiyatlara satılacak kadar grafitinin benimsenmesini sağladı (URL 5). O yıllarda grafitiyi sadece bir görsel kirlilik olarak görmeyen sanatçı oldukça azdı (Heller ve Vienne, 2016: 186).

80'li yıllarda artık grafiti Hip Hop ile özdeşleşerek müziğin de yayılmasıyla dünyanın pek çok yerinde görülmeye başlandı.

New York, yalnızca grafitinin yayılmasını sağlamakla kalmamış; 90'lı yıllarda artık kullanılmayan bir fabrikanın grafiti dünyasının merkezi haline gelmesiyle kürotörlerin ve ünlü sanatçıların ofislerinin de bulunduğu binanın grafiticilere özgür oldukları bir alan sunmayı da başarmıştır. Bina New York'un 5 semtini birleştiren bir noktada olmasıyla 5 Pointz ismini almış ve bir kaç tren hattından net bir şekilde görülerek görsel bir şölen sunmuştur. Ne yazık ki binanın 2013 yılında tamamen beyaza boyanması ve bir yıl sonra da yıkılması kaçınılmaz olmuştur (Bates, 2014: 102-103).



Resim 3. 5Pointz, 2000'ler, Kaynak: URL17



Resim 3. 5Pointz, Kaynak: URL18

Genel olarak tarihi açıdan sokak sanatı özetlendiğinde iletişim, duvar ve resim kavramlarının tıpkı ilkel insanların mağara duvarlarına çizdiği resimleri anlatmak için kullanıldığı gibi grafiti anlatılırken de bu kavramlara sıklıkla başvurulur. Her ne kadar amaç olarak olmasa da araç olarak her ikisinin anlamları özdeşleştirilebilir. Dönemin zorlukları, imkan ve araç eksikliği düşünüldüğünde mağara duvarlarına çizilen resimlerin yaratıcılığı, özgünlüğü ve o dönem için eşsizliği karşısında grafiti muhakkak ki zayıf kalacaktır. Fakat kamusal bir alana yazılan yazıları içeren grafitinin temelini paleolitik dönemde iletişime geçme amacıyla mağara duvarlarına çizilen resimlerle atılmıştır denilebilir. Ayrıca tıpkı grafitiyle mağara duvarlarına yapılan resimler arasında bağlantı kurulduğu gibi, sokak sanatı ve hatta mural reklam ile zamanın önemli sanatçılarından elinden çıkan günümüzde bile dünyanın en önemli eserleri sayılabilecek resimleri içeren freskler de özdeşleştirilebilir.

Grafiti bir yandan yaygınlaşırken diğer yandan grafik sanatlara verilen önemle birlikte sanat okullarının sayıları da artmıştır. Grafik tasarım ve sanat eğitimi alan kişilerin yönlendirmeleri ve sokak sanatına yönelmelerinin de estetik açıdan değerlendirildiğinde sokak sanatının gelişimine katkısı göz ardı edilemez.

### 3.1. Vandalizmden Sanata

Grafiti genellikle savaş, halk mücadelesi, ekonomik eşitsizlik gibi durumları protesto etmek ve belki de halkı ayaklandırmak gibi amaçlarla duvarlara çizilen resimler veya yazılan yazılar haline gelmiştir. Belki de bu sebeple medya ve devletlerin kamuyu ondan uzak tutmak ve önüne geçilemeyecek şekilde yayılmasını engellemek amacıyla vandallık olarak nitelendirmesine sebep olmuştur (Miller, 2012: 138).

New York'ta dönemin belediye başkanı Philip Zimbard suçu nasıl önlediği sorusunu 'Kırık cam teorisi'nden faydalanarak cevaplamıştır. 1980'lerde artık yaygın bir teori haline gelen Kırık Cam Teorisi'nde olduğu gibi, bir binada kırılan bir camın hızlı bir şekilde tamir edilmediği takdirde binanın önünden geçecek olanların diğer camları da kırmaya yönelmesine yol açacağı gibi, sokakta köşe başına atılan çöpün hızla birikmesi ve duvar üzerine yazılan bir grafitinin ardından duvarın hızla yazıyla kaplanması olasılığı yüksektir. Tüm bunların olduğu bir mahallede suç oranının artacağı düşünülmekte ve grafitilerin yer aldığı semtler veya mahalleler doğrudan suçla ilişkilendirilmektedir (Banksy, 2006: 130).

Grafiti ve vandalizm hiçbir zaman birbirinden ayrı görülmemiştir fakat çözüm için grafitiyi engellemek yerine gerçekten kamuya asıl zararı verecek olan vandalizmi önlemek olduğunu söylemek gerekir (Schiller M., Schiller, S. ve McCormick, C., 2010: 312). Her ne kadar grafiti vandalizm ile özdeşleştirilse de grafiticilerin kendi içinde bir takım kurallara sıkı bir şekilde bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'deki grafiti sanatçılarından Turbo takma isimli Tunç Dindaş özellikle grafiti sanatçılarının birbirlerinin eserlerine saygı duyması ve zarar vermemesinin önemli bir konu olduğunu söylemektedir (URL 7). Etiketleme, sanatçıların veya kendi deyimleriyle 'stil yazarları'nın kendilerini kamuya tanıtmanın yanı sıra, diğer grafiticiler arasında da hava atmayı ve tanınmayı da amaçlayan bir uygulamadır (Heller ve Vienne, 2016: 186). Buna rağmen bir sanatçının diğerinin etiketine saygı duyması, üzerini kapatmaması ve karalamaması dikkate alınarak vandalizm ile arasındaki ilişkinin tekrar gözden geçirilmesi gerektiği söylenebilir. Ayrıca sokak sanatı kavramının ortaya çıkması, gelişigüzel yerleştirilen etiketler veya protesto amaçlı yazılan yazılar yerine duvarın ve hatta sokağın sanatsal bir eser niteliğinde sunulmasını sağlamış ve sokaktaki görüntünün geleneksel grafitiyle birlikte vandalizmden de uzaklaşmasını sağlamıştır.

Önceleri sadece tipografik çözümlenmeyle ortaya çıkan sokak sanatına 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan modern sanat akımlarından Kübizm geometrik biçimleri ve yoğun renkleriyle, Fütürizm yeni tipografik fikirlerle, Dadaizm fotoğraf kullanımının yanı sıra sıklıkla başvurduğu kolaj tekniğiyle ve özellikle eser ortaya çıkarılırken şablon ve boya tabancası gibi araçlar kullanan PopArt stencil(kalıp) kullanımı gibi teknik ve görsel özellikler açısından önemli katkılar sağlamıştır. Bunun gibi pek çok sanat hareketleri ve gelişmelerden beslenen sokak sanatı, hızla yasal olanakların alınmasına fırsatlar sunulan gerilla ve mural reklama dönüşmüş sadece reklam amaçlı değil aynı zamanda sokakların renklenmesi amacıyla da Türkiye dahil pek çok kamu kuruluşunun da çevre duvarları için sanatçılarla anlaşmasının yolunu açmıştır.

### 4. DİKKAT ÇEKEN SOKAK SANATÇILARI VE ESERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Küreselleşen dünyada sanata verilen önemin de artmasıyla grafitiden ayrılan sokak sanatı, pek çok görsel sanatı içine alan kolektif bir sanat hareketi haline gelmiştir. Sokaklara yerleştirilen enstalasyonlar, reklam amacıyla boyanan mural ve gerilla uygulamaları, iç ve dış mekanı amacına uygun renklendiren süpergrafikler ve geceleri sokakların renkli ve canlı görünmesine olanak sağlayan ışıklı tabela ve reklamların yanı sıra müzik, tiyatro gibi sokakta sergilenen tüm gösteri sanatları da sokak sanatı içerisinde ele alınabilir.

Kullanılan grafik, illüstrasyon, tipografi gibi unsurlarıyla sokak sanatı sanat tarihi açısından önemli bir akım olarak anılabilir. Paris'te ortaya çıkan ilk sokak sanatçılarından Blek Le Rat, sokak sanatını 'dünyadaki en büyük sanat hareketi' olarak tanımlar (Cooper ve Chalfant, 2009: 124).

Grafiti ve sokak sanatı denilince akla ilk gelen sanatçı, aktivist, yazar, yönetmen, ressam ve hatta küratör olarak da bilinen Banksy'dir. Banksy, babasının mesleği olan fotokopi ile çoğalttığı şablonlarla hızlı çalışmasına yardımcı olması sebebiyle de stencil tekniğini sık sık kullanmaktadır. Özellikle ekonomik, kültürel ve politik konuları mizahi bir anlayışla ele alan sanatçı, Gazze'de savaş karşıtı oluşturduğu eserlerle de oldukça konuşulmuştur.

Her ne kadar spekülasyonlar ve çalışmalarıyla sanatçı dünyaca ünlü olsa da kimliği ile ilgili henüz bir ipucu vermeden gizemini korumaktadır. Banksy'nin en çok konuşulan sokak sanatçılarından biri olması, açık arttırmada milyon dolardan fazla fiyata alındığı an itibariyle 'Balloon Girl' adlı çalışmasının çerçevesine yerleştirilen bir kağıt öğütücü sayesinde kendini imha etmesiydi. Eseri alan kişi ise önce endişe duyduğunu sonra ise tarihi bir sanat eserine sahip olduğunu düşünerek almaktan vazgeçmediğini belirtmiştir. Bugün ise eserin neredeyse 2 milyon dolar edeceği söylenmektedir (URL 12).



**Resim 4.** Banksy, Balloon Girl, 2018. **Kaynak:** URL19

Sanatçı, bir grafiti sanatçısının kendisini vandal olarak nitelendirmesi gerektiğini söyleyerek 'Bazı insanlar vandal olurlar çünkü onlar dünyayı daha güzel bir yere çevirmeye çalışırlar.' sözleriyle aslında vandal kavramını bambaşka bir boyutta değerlendirdiğini belirtmiştir (Banksy, 2006: 8).

Müzayedede satılan eserlerinin yanı sıra Banksy, müzelere gizlice yerleştirdiği eserleriyle de dikkat çekmeyi başarmıştır. Bunun sebebi olarak da çocukken ablasının çalışmalarını çöpe attığını ve 'Neden Attın' sorunun karşısında 'Atmasaydım Louvre'da mı sergileneceklerdi?' cevabını almasının etkisi olduğunu söylemiştir (Banksy, 2006: 140). Yalnızca grafitiyle sınırlı kalmayan sanatçı enstalasyon, film yönetmenliği, heykel gibi farklı sanat dallarında da çalışmalara imza atmıştır.

Sanatçının çalışmaları genelde fikir olarak ön plana çıkmaktadır. Askerlerin kuşatması altındayken Filistin'e giderek tam da yerinde savaş karşıtı eserleriyle nokta atışı yapmıştır. Sanatçı öyle bir dönemde bu çalışmayı bulunduğu ülkenin duvarında yaptığı varsayıldığında ünlü sanatçının elinden çıkması sebebiyle her ne kadar eserin bilinen bir eser olmasını sağlayabileceği düşünülse de bu kadar hızlı bir şekilde tüm dünyaya yayılmasını ve bu denli büyük bir etki oluşturmasını beklenemezdi.

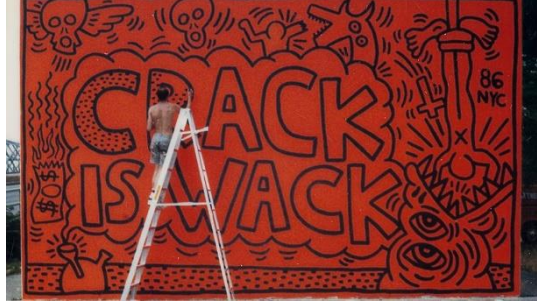


**Resim 5.** Banksy in Bethlehem!, 2007. **Kaynak:** URL20

Bir asker veya askere karşı bir propagandacı elinde taş veya karşısındakine zarar verecek başka bir unsuru fırlatacak bir hareket halindedir. Sanatçı eline renkli çiçekler yerleştirerek izleyiciyi şaşırtmayı başarmıştır. Bu ironik eserden etkilenen izleyici aynı zamanda eser vasıtasıyla savaş ile ilgili veya öfke kontrolü ile ilgili sanatçının düşünceleriyle ilgili fikir yürütebilmektedir. Siyah rengi yoğun olarak

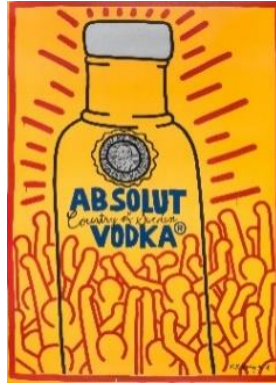
kullanan sanatçı, siyahın içerisinde küçük renk yerleştirmeleriyle mükemmel fikrin yanı sıra görsel olarak da çalışmanın etkisini arttırmıştır. Görülen çalışmada Banksy imzası ve ek olarak 'In Bethlehem' yazısının şablon kullanılarak uygulandığı görülmektedir. Fikir, etki ve oran açısından kusursuz sayılabilecek bu eserde, tipografinin dağınık ve özensiz yerleştirilmesi etkinin azalmasına sebep olsa da tam olarak yok olmasını da sağlayacak kadar göz önünde bulundurulamaz.

Keith Haring, o zamanlar görsel sanatlar okulunda okuyan nadir duvar sanatçılarındandı. Genellikle renkli ve çizgisel çalışmalarını uygun tipografiyle zenginleştiren sanatçı, bir hentbol sahası duvarını boyamak için öncelikle belediyeden izin istese de dönüşün geç olacağını düşünerek duvarın tüm yüzeyini sadece günde resimlemiştir. Bunun üzerine vandalizm suçundan tutuklanan sanatçı, halk ve medyanın ayaklanması sonucu tutuklanma kararı iptal olmuş 100 dolar para cezasına çarptırılmıştır (URL 9).



**Resim 6.** Keith Haring, Crack is Wack, 1986. **Kaynak:** URL21

Haring, turuncu bir zeminle çizgisel olarak oluşturacağı duvar resmini dikkat çekici hale getirmiştir. Çizgilerle uyumlu bir metin baloncuğu oluşturarak aslında tipografinin çizgilerden ayrılmasını amaçlamıştır. Tipografinin tamamlanan C harfinin içerisinde çalıştığı desenle birlikte baloncuk da yazı alanı dışında kalan kısımla yazı alanının ayrışmasını sağlamıştır. Zeminde de C harfi içerisinde kullandığı desenin bir büyük versiyonuyla bir şerit oluşturan sanatçı, bütünlüğü sağlamayı başarmıştır.



**Resim 7.** Keith Haring, Absolut Vodka, 1986. **Kaynak:** URL22

Sadece duvar resimleri yapmakla kalmayan sanatçı, aynı zamanda Absolut Vodka reklamında olduğu gibi 1980'lerde afiş ve reklam kampanyalarında da çalışmıştır.



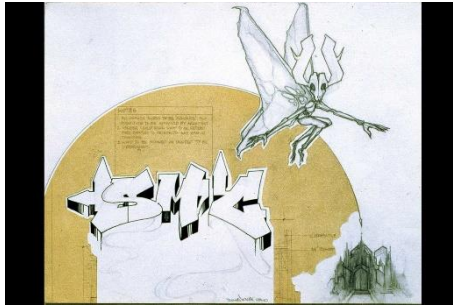
**Resim 8.** Keith Haring ve Duvar Resimleri, 1980'ler. **Kaynak:** URL23

Grafik tasarım eğitimi alan Keith Haring, yer altı sanatçılarının önemini anlayan ve vandalizm ile sokak sanatı arasındaki boşluğu kapatan kişi olarak tanımlanabilir (Heller ve Vienne, 2016: 186). Sanatçının rengi sadece zemin olarak kullanmayıp, aynı zamanda karmaşık çizgilerden elde ettiği anlam yüklü görselleri renklerin cazibesinden faydalanarak canlandırmıştır. Tüketim kültürüyle paralel olarak gelişen ve tüketimle ilgili endişe duymayan 60'lı yıllarda zirve yaşayan Pop-art sanatının etkileri sanatçının neredeyse tüm çalışmalarında apaçık görülmektedir.



**Resim 9.** Dondi, Tren Üzeri Grafiti, 1970'ler. **Kaynak:** URL24

Dondi White, renkli illüstrasyonlarını güçlü ve boyutlu tipografiyle zenginleştirmiştir. Yukarıda bir vagonun tamamını etiketiyle kaplayan sanatçının 'Original Children of the Grave' (Mezarın Orjinal Çocukları) isimli projesinin üçüncü ve son resmi görülmektedir. Renklerin ahengi ve çekiciliği sanatçının çıkış noktasıdır. Ene oranla etiketin girilebilecek en büyük ölçüyle yazıldığı etiketin iki tarafına da yerleştirilen illüstrasyonların simetrik bir dağılım sergilediği görülmektedir. Grinin yoğunlukta olduğu şehir silüetiyle kontrast oluşturan çalışmanın canlılığıyla her zaman dikkat çekeceği söylenebilir.



**Resim 10.** Dondi Eskiz Çalışması, 1986, **Kaynak:** URL25

Ayrıca yukarıda da bir örneği görülen eskiz çalışmaları incelendiğinde sanatçının kolaj tekniği, boşluk, çerçeve tipografik tasarımıyla grafik tasarım stili etkili bir şekilde gözlemlenebilir.



**Resim 11.** Eduardo Kobra, Etnik Köken, 2016. **Kaynak:** URL26

Rio de Janeiro'da 2016 Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliğine hazırlanırken 3000 metrekarelik eski bir depo duvarı renklendirildi. Eduardo Kobra'nın ekibiyle birlikte yapmış olduğu çalışma teknik olarak 2500 litreden fazla boya kullanımını gerektirmiş olsa da şehrin canlılığına ve olimpiyatın kozmopolit özelliğine yakışacak görsel şölen tadında bir hava kattı (URL 3).

Din, dil, ırk ayrımı yapılmayan yarışlar bu devasa duvar resminde 5 kıtadan farklı kabile temsilcilerine yer verilerek temsil edildi. Kobra üslubuna uygun renklendirmenin yanı sıra, anlam olarak da



olimpiyatların ve dolayısıyla şehrin herkese açık olduğunu ve ayırım gözetilmeden hilesiz bir şekilde sonuçlanacağı mesajını iletmektedir. Renkler tüm kabile temsilcilerinde kullanılarak, aslında denizaşırı ülkeler ve milletler olsa da insani özelliğin öneminin vurgulandığı söylenebilir. Renkli bir zeminle dünyanın zengin yapısı, kıtaların çeşitli özellikleri temsil edilirken, üzerinde konumlandırılan rengarenk temsilciler aynı kıtadan da olsa farklı kabileden de olsa insanların kendine has özellikleriyle biricik ve herkesin özel olduğu temsil edilmektedir. Temsilcilerin kendine has görüntüleri ve renkli grafiklerle elde edilen zemin bir metin eklenmesini gerektirmeden anlam yüklü mesajı aktarabilmekte ve devasa boyutunun yanı sıra canlılığıyla da hızla dikkat çekebilmektedir.



**Resim 12.** Vhils, Scratching the Surface Project, 2016. **Kaynak:** URL27

Vhils imzasıyla tanınan genç sanatçı Alexandre Farto, 13 yaşlarında grafitiye başlamış; şimdilerde ise kendine özgü teknikleriyle dikkat çekmeyi başarmıştır (URL 10). Bir erkek portresini ortaya çıkarmak için bina cephesini havaya uçuran veya duvarları delen gürültülü sanatçı, tüm dünyada kentsel manzaralara iz bırakmıştır. Yıkıcı olarak tanımlanan sanatının, aslında temiz bir kağıt kullanılarak yazılan şiirden daha yıkıcı olmadığını söylemek doğru olur (Vhils, 2017: 12-52).

Vhils, grafitileri için sadece boya ve bilinen diğer malzemelerle duvarı renklendirmiyor, eserlerini oluşturmak için kesici ve delici aletlerle birlikte asit ve çamaşır suyu gibi malzemeler kullanarak duvarı kazıyıp rengini açmayı tercih ediyor. Genellikle oluşturduğu portrelerinde kullandığı yüz ifadesi ve etrafındaki desenlerle tanınan sanatçı, net olarak okunamayan tipografiyi süsleme amaçlı kullanmıştır. Sanatçı aynı zamanda sokak sanatının hitap ettiği genel kesimi ele aldığı portrelerinde yaşlı ve yıpranmış kişiliği yıpratarak elde ettiği duvarla elde ederek anlamı zenginleştirmektedir. Kullandığı teknik sanatçının sadece özgün yaklaşımını pekiştirmiyor aynı zamanda dünyaca ünlenmesine ciddi bir katkı sağlıyor.



**Resim 13.** Shepard Fairey, Liberté, Égalité, Fraternité. **Kaynak:** URL28

Grafik tasarımcı, illustrator ve sokak sanatçısı Shepard Fairey'in ünlü seçim kampanyası 'Hope' afişini tasarlayarak Obama'nın seçimi kazanmasında oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Sanatçı sosyal konuların yanı sıra reklam kampanyaları ve afiş tasarımlarıyla ön plana çıkmıştır. Fransa'da terör saldırıları sonrası Amerikalı sanatçı Fransa'ya destek olmak amaçlı Paris'te 3 eserden oluşan bir seri duvar resmi oluşturmuştur. Bayrak renklerini zemin olarak kullanan sanatçı, anlamlı bir bakışla oluşturduğu kadın portresini siyah renklerle elde etmiştir. Saçlarını oluşturduğu siyah güllerin yanı sıra çerçeve için kullanmış olduğu çiçekler ve kenarlarda bulunan siyah şeritler içerisindeki dekoratif vinyetler umut verici olmakla birlikte bir asır öncesinin etkili sanat akımı olan Art Nouveau öykünmesi olarak da gözlemlenmektedir. Fransa'nın ulusal "Liberté, égalité, fraternité" (Özgürlük, eşitlik, kardeşlik) sloganını da içeren çalışmada portrenin aksine keskin kenarlı ve serifsiz bir yazı tipiyle oluşturduğu tipografi Konstrüktivist tipografiyle bağdaştırılabilir. Portrenin üzerinde kalan yazının üst

kısmı, altında kalan yazının alt kısmı sabit tutularak yazıların portreye bakan kısımları uzatılmış ve portreyi çerçevelemesi sağlanmıştır. Hem ülkenin birlik olup saldırıların açtığı yaraları çabucak iyileştireceği, hem de tüm dünyanın saldırılara karşı Fransa'nın yanında olduğu mesajı aktarılmaktadır.



**Resim 14.** Cryptik, Dua, 2018. **Kaynak:** URL29

Cryptik ismiyle bilinen sanatçı, sokak resimleri süpergrafikleri, enstalasyonları, litografi baskıları, hazır nesne üzeri çalışmalarının tümünde kullandığı tek üslup üzerinden etkili mesajlar iletmektedir. New York'ta boyanan bir duvardaki ayetten yola çıkarak oluşturulan 'Komşunu Sev' mottosunu sokağın havasını değiştirecek üslubunu kullanarak siyah zemin üzerinde etkili bir kaligrafıyla aktarmıştır. Gutenberg'in İncil'indeki insiallerde de görülen Blackletter harfleriyle otantik bir görünüm oluşturan sanatçı, oluşturduğu net ve keskin hatların kusursuzluğuyla dikkat çekmeyi başarmış ve saygıyı hak etmiştir.



**Resim 15.** Cryptik, 2017. **Kaynak:** URL30

Cryptik, İsrail'in çöl şehirlerinden birinde çizdiği duvar resminde, duvarın özgün görünümünü zemin olarak kullanıp üzerine oluşturduğu flamingoyu üslubuna uygun kaligrafiden elde etmiştir. Kutsal metinlerden ve felsefelerden yola çıktığı resimlerinde kullandığı antik kaligrafi, oluşturduğu geometrik biçimler ve hatta figürlerle modern gömrünümü yakalayarak kozmopolit niteliğe sahip olmaktadır.



**Resim 16.** Laura Spalding Best, 2017. **Kaynak:** URL31

Laura Spalding Best Batı Amerika'nın kentsel manzaralarını renklendirerek, uçsuz bucaksız çölde birden ortaya çıkan beton yapının o sert görünümünü kırmayı başarmıştır. Sanatçının 2017 yılında Grand Avenue ile Roosevelt Caddesi'nin kesiştiği noktada yapmış olduğu duvar resmi Arizona Eyaleti Fuar Alanları, Westward Ho ve South Mountain gibi ikonik görüntüleri yansıtmaktadır (URL 11). Kadın sanatçının eserini diğerlerinden ayıran en önemli özellik resimlerini dairesel alanlar içerisine sınırlandırmasıdır. Genel olarak pop art gibi tüketimi destekleyici akımlardan öykünen sokak sanatçıları aksine zemini net olarak yansıtan ve çerçeve içine alınan resimler sade bir güzellikle öne çıkmaktadır.



**Resim 17.** Leo Lunatic, Converse, 2014. **Kaynak:** URL32

Leo Lunatic takma adıyla bilinen sanatçı İbrahim Kurtuluş, genellikle Taksim ve Kadıköy'ün sokaklarında sıklıkla karşılaşılan dev kızgın pandaları çizmektedir. Sanatçı pandalarının kızgınlığını şehrin griliğine; içindeki insanların renksiz, soğuk ve mutsuz olmasına bağlamaktadır. İnsanların mutsuz ve isteksiz bir şekilde günlük hayatlarına yaşamalarına, sevmedikleri işlere gidip gelerek ömürlerini boşa harcamalarına da kızgın olduğunu söyleyen sanatçı, mutsuzluğa dev kızgın bir suratla dikkat çekmeyi başarmıştır (Bal, 2014: 59). Sanatçının pandaları artık tanınmaya başladığında, Converse ile 'Gri bir dünyaya hayır' kampanya amacıyla Taksim'de 6 katlı bir bina duvarı için anlaşmış ve böylece kızgın pandasını reklam yüzü haline getirmiştir. Altı katlı bina duvarına çizdiği dev panda elinde tuttuğu telefona bakarken kızgınlığı devam etse de arkasında rengarenk ve canlı bir dünyayı kaçırdığı mesajıyla oldukça etkilidir.

## 5. SONUÇ

Grafiti sanatçıları imzasını etiketlemeleriyle başlayan duvar sanatı, sosyal amaçla yapılan gösteri veya yerleştirmelerin yanı sıra reklam kampanyalarına kadar uzanmıştır. Sokakları adeta bir galeriye dönüştüren sokak sanatının ortaya çıkış amaçlarından biri de aslında halkın yani sokaktaki herkesin ulaşabileceği ve gözlemleyebileceği eserler oluşturmaktır. Sosyal konulara farkındalık yaratmak, savaş karşıtı sloganlar yazmak, ekonomik eşitsizlik ve özgürlük kısıtlamalarına karşı pek çok sanatçı eserlerini sokak duvarlarında sergilemiştir. Sokak sanatçıları zaman zaman Banksy gibi bina sahibinin duvarı olduğu yerden sökerek satmayı düşündüren, zaman zaman da çok değil yarım saat sonra üzeri boyanan eserler oluşturmuşlardır. Özellikle otoritelerin koyduğu kurallara ve kısıtlamalara karşı yapılan resimler sebebiyle de sanatçıların vandal olarak etiketlendiği görülmüştür. Grafitinin gelişmesine olanak sağlayan en önemli unsurlardan birinin New York ve 5 Pointz olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Sokak sanatında öne çıkan sanatçılar araştırıldığında, pek çoğunun birden fazla işle ilgilendiği ve daha çok aktivist, illustrator veya grafik tasarımcı olduğu gözlemlenmiştir. Zamanla tasarım okulu mezunu sanatçıların sokak sanatına yönelmesi, sokaktaki sanatın estetik olarak değişmesini ve böylece caddelerin gerçek bir galeriye dönüşmesini sağlamıştır. Bu eserlere öncü olarak Keith Haring çalışmaları örnek gösterilebilir. Sanatçının kısa hayatında tasarladığı afiş ve reklamların yanı sıra müzelerde sergilediği eserlerle aynı kalitede duvar boyamaları, sokak sanatının gerçek amacına ulaşmasına pozitif değer katmıştır. Estetik tipografisi ve çizgisiyle sokakta hızlı bir şekilde kendini göstermeyi başarmıştır. Banksy yola çıktığı fikir ve ünü aracılığıyla kazandığı yüksek meblağlarla dikkat çekse de, siyah figür üzerinde minimum seviyede kullandığı renk gücü yakalamıştır. Dondi tumbul tipografi ile tezat oluşturacak şekilde kullandığı canlı renkler ve çocuksu illüstrasyonlarla gri şehrin renklenmesini sağlamıştır. Kobra, geometrik şekiller ve devasa canlı renklerin yanı sıra ürettiği fikirler; Vhills, kullandığı kendine özgü tekniklerle; Fairey, 1900'lü yıllarda etkili olan sanat akımlarına yaptığı göndermelerle; Cryptik, sadece harf ve metinlerle oluşturduğu keskin üslubuyla; Laura Spalding Best,

duvar sanatına getirdiği bambaşka bir görünümle ve Leo Lunatic ise kızgın pandasını doğayla bağdaştırması ve pandayla özdeşleştirilmesiyle sokak sanatına yepyeni bakış açıları kazandırmışlardır. Eserlerin tümünde grafik tasarım unsurlarının kullanıldığı görülmektedir. Sosyal ve politik mesajlardaki fikirleriyle ve her sanatçının kendine özgü tipografisiyle tasarımdan beslendiği ve aynı zamanda tasarımın gelişmesine katkı sağladığını söylemek yanlış olmaz.

Galeride sergilenen modern sanattan ziyade daha fazla izleyiciye ulaşan ve aslında eşitliği sağlayan sokak sanatı, sokakta yürürken karşılaşılan güzel bir sürpriz niteliği taşımaktadır. Sonu olmayan sokak sanatının her zaman eskiden beslenerek yenilediği görülmektedir. Her ne kadar kimi eserlerin kısa sürede imha edilmesi söz konusu olsa da sanatçıların öngörülerini sayesinde geleceğe yön verebilecek ve halkın neredeyse tüm kesimini sanata karşı diri tutabilecek yegâne sanat disiplindir.

## KAYNAKÇA

- AMBROSSE, G. ve HARRIS, P. (2019). *Görsel grafik tasarım sözlüğü*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- ARAL, H. (2018). *Bir altkültür olarak grafiti ve sokak sanatının hakim kültürle birleşimi. Atina örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.
- BAL, B. (2014). *Grafiti ve sokak sanatında eser ve akımların tarihsel süreçte değerlendirilmesi ve analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- BATES, L. (2014). *Bombing, tagging, writing: an analysis of the significance of graffiti and street art*. Masters Thesis, University of Pennsylvania: US State.
- BANKSY (2006). *Wall and piece*. London: Century.
- CLARK, T. (2011). *Sanat ve propaganda kitle kültürü çağında politik imge*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- COOPER, M. ve CHALFANT, H. (2009). *Subway art*. London: Thames & Hudson.
- ÇAKIR, S. (2015). *Türkiye’de grafiti ve sokak sanatı*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- GOMBRICH, E. H. (2001). *Sanatın öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GRZYMKOWSKI, E. (2017). *Sanat 101*. (Çev.). O. Düz, Ankara: Say Yayınları.
- HELLER, S. & VIENNE, V. (2016). *Grafik tasarımı değiştiren 100 fikir*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- HUGHES, M. L. (2009). *Street art and graffiti art: developing an understanding*. Art and Design Theses, Georgia State University, Georgia, USA.
- McDONALD, F. (2013). *The popular history of graffiti: from the ancient world to the present*. United States: Skyhorse Publishing.
- MILLER, F. (2012). *Aerosol kingdom*. Mississippi: University Press of Mississippi.
- PASHAYEVA, A. (2018). *Sokak sanatı ve grafitinin sanatsal niteliği hakkında sanat eğitimcilerinin görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- SCHILLER M., SCHILLER, S. & MCCORMICK, C. (2010). *Trespass: a history of uncommissioned urban art*. New York: Taschen.
- VHILS (2017). *Alexandre farto aka Vhils*. Vhils Studio. [https://www.lianapress.hk/media/userfiles/104865/1489713350/vhils\\_presentation.pdf](https://www.lianapress.hk/media/userfiles/104865/1489713350/vhils_presentation.pdf) (ET: 09.12.2020).
- URL 1: Charles, D. H. (1971). ‘Taki 183’ Spawns Pen Pals. <https://www.nytimes.com/1971/07/21/archives/taki-183-spawns-pen-pals.html> (ET: 21.10.2020).
- URL 2: Clemente Orozco. <https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/late-europe-and-america/modernity-ap/a/mexican-muralism-los-tres-grandes-david-alfaro-siqueiros-diego-rivera-and-jos-clemente-orozco> (ET: 16.09.2020).
- URL 3: Eduardo Kobra. Biografia. (E.T: 04.01.2021). <https://www.eduardokobra.com/biografia>

- URL 4: Espacenet Patent search. US2580132A Hermetically sealed package for mixing and discharging paint. <https://worldwide.espacenet.com/patent/search/family/022530820/publication/US2580132A?q=pn%3DUS2580132> (ET: 16.10.2020).
- URL 5: Falcon, S. (2016). Street Art: A Colourful History. <https://social.shorthand.com/sophieifalcon1/n2VIHd9tJP/street-art-a-colourful-history> (ET: 28.11.2020).
- URL 6: Gotthardt, A. (2019). 5 Iconic Works by Diego Rivera. <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-5-iconic-works-diego-rivera> (ET: 10.09.2020)
- URL 7: GPRproduksiyon (2012). Sıradışı Graffiti TRT Belgesel. (8:20-8:30) <https://www.youtube.com/watch?v=K4f9UT7wNU0> (ET: 11.10.2020).
- URL 8: Konuk, A. (2020). 9. Yüzyılda Aya Sofya'ya İsmi Kazıyan Bir Viking: Halvdan. <https://fellowprimo.com/9-yuzyilda-aya-sofya-ismini-kaziyan-bir-viking/> (ET: 29.11.2020).
- URL 9: McGrath, K. (2019). Keith Haring's Crack Is Wack Mural in New York City Gets a Second Life. <https://www.architecturaldigest.com/story/crack-is-wack-keith-haring-mural-in-new-york-city-gets-second-life> (ET: 21.12.2021).
- URL 10: Moore, 2020. Vhils. <https://www.vhils.com/about/> (ET: 14.12.2020).
- URL 11: Trimble, L. (2020). 35 Must-See Murals in Metro Phoenix <https://www.phoenixnewtimes.com/arts/phoenix-murals-10194024> (ET: 06.12.2020).
- URL 12: Wonder World, 0:10 (2018). BANKSY's - Girl With Balloon Shredded at Auction. <https://www.youtube.com/watch?v=2kTwpOxEgZM> (ET: 02.11.2020).
- URL 13: Zelazko, A. (2018). Last Supper fresco by Leonardo da Vinci. <https://www.britannica.com/topic/Last-Supper-fresco-by-Leonardo-da-Vinci> (ET: 26.10.2020).
- URL 14: Kilroy was here. <https://www.mentalfloss.com/article/51249/whats-origin-kilroy-was-here> (E.T. 16.11.2020).
- URL 15: CornBread, 1967. New York Times, Taki183 Röportaj Sayfası. <https://social.shorthand.com/sophieifalcon1/n2VIHd9tJP/street-art-a-colourful-history>
- URL 16 <https://streetartnyc.org/blog/2015/06/29/the-legendary-taki-183-on-tagging-the-new-york-times-the-wall-on-207th-street-instafame-phantom-art-graffiti-and-more/> (E.T. 20.11.2020).
- URL 17: 5Pointz. <https://www.flickr.com/photos/specialkrb/4426766633/sizes/z/in/photostream/> (E.T. 20.11.2020).
- URL 18: 5Pointz. <https://artsandculture.google.com/asset/5-09-13-el-seed/GQEJfs5EOzGzUA?hl=en> (E.T. 20.11.2020).
- URL 19: Banksy, Balloon Girl. <https://www.designboom.com/art/banksy-incomplete-shredding-girl-with-balloon-malfunction-11-18-2018/> (E.T. 04.12.2020).
- URL 20: Banksy in Bethlehem! <https://www.thewholeworldisplayground.com/banksy-bethlehem-street-art/> (E.T. 12.12.2020).
- URL 21: Keith Haring, Crack is wack. <https://media.timeout.com/images/105276399/1024/576/image.jpg> (E.T. 05.12.2020).
- URL 22: Keith Haring, Absolut Vodka. <https://www.lofty.com/products/keith-haring-absolut-vodka-ad-poster-signed-1-10dy42> (E.T. 05.12.2020).
- URL 23: Keith Haring ve duvar resimleri, 1980'li yıllar. <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/art/features/keith-haring-street-art-boy-bbc-prints-a9597916.html> (E.T. 05.12.2020).
- URL 24: Dondi tren üzeri grafiti. <https://media.timeout.com/images/100668145/1024/576/image.jpg> (E.T. 06.12.2020).

- URL 25: Dondi eskiz çalışması. [https://d16kd6gzalkogb.cloudfront.net/magazine\\_images/Dondi-White-SM-General-Notes.-1989.-Photo-via-dirtypilot.com\\_.jpg](https://d16kd6gzalkogb.cloudfront.net/magazine_images/Dondi-White-SM-General-Notes.-1989.-Photo-via-dirtypilot.com_.jpg) (E.T. 03.12.2020).
- URL 26: Eduardo Kobra, Etnik köken. <https://www.eduardokobra.com/projeto/26/etnias> (E.T. 16.11.2020).
- URL 27: Vhils, Scratching the Surface project. <https://www.vhils.com/work/> (E.T. 04.12.2020).
- URL 28: Shepard Fairey, Liberté, égalité, fraternité. [https://www.streetartbio.com/wp-content/uploads/2020/01/452188\\_7d0cfec6e7ef446da742527f8036548dmv2.jpg](https://www.streetartbio.com/wp-content/uploads/2020/01/452188_7d0cfec6e7ef446da742527f8036548dmv2.jpg) (E.T. 27.11.2020).
- URL 29: Cryptik, Dua, 2018. <http://cryptik.com/blog/2018/4/26/the-prayer-ny> (E.T. 03.09.2020).
- URL 30: Cryptik, 2017. <http://cryptik.com/blog/2017/10/17/powwowisrael-arad-israel> (E.T. 03.09.2020).
- URL 31: Laura Spalding Best, 2017. [https://images1.phoenixnewtimes.com/imager/u/745xauto/9663480/jr-lsbest\\_mural\\_02-photobylauraspaldingbest.jpeg](https://images1.phoenixnewtimes.com/imager/u/745xauto/9663480/jr-lsbest_mural_02-photobylauraspaldingbest.jpeg) (E.T. 23.10.2020).
- URL 32: Leo Lunatic, Converse. [https://fikirsiz.net/snax\\_item/leo-lunatic-ibrahim-kurtulus/](https://fikirsiz.net/snax_item/leo-lunatic-ibrahim-kurtulus/) (E.T. 29.11.2020).